

בין בקשת סליחה ומחילה ראש השנה יום הכיפורים

מטרה

זיהוי כוחות ייחודיים של הורים ביחס לילדיהם לאור מנהג בקשת הסליחה מההורים בערב יום הכיפורים.

רציונל

ימי הסליחות, שמתחילים בראש חודש אלול ומגיעים לשיאם ביום הכיפורים, מזמנים פתח לבחון את תהליך הסליחה. בדרך כלל נדרשת בקשת הסליחה במרחבים שבין אדם לאלוהים ובין אדם לחברו. בשיעור זה נבחן מרחב שלישי, פחות מדובר - המרחב המשפחתי, בין הורים וילדים.

במקרים לא מעטים ילדים אינם ממלאים את ציפיות הוריהם או אינם מאמצים את ערכיהם, התנהגות זו פוגעת לעתים בהורים. כאשר מתחוללת פגיעה במערכות חברתיות רגילות, היחסים יכולים להגיע לסיומם. לעומת זאת, בתוך המשפחה, בשל מהותו של הקשר, פירוק המערכת היא מעשה קיצוני. הבדל זה בין המערכת המשפחתית לבין מערכות חברתיות אחרות נובע מן הבסיס השונה ליחסים בין הורים וילדים, המאפשר להורים לסלוח בכל מקרה ולהתחיל מחדש.

הלומדים עוברים במהלך השיעור מהמעגל הרחב של כוחו של יום הכיפורים לכפר על חטאים בכלל, דרך הפיוס בתוך מעגל היחסים החברתיים, ולבסוף מצטמצם המבט אל המעגל המשפחתי, שייחודיותו נבחנת לאור הנלמד.

מבנה השיעור

1. רשת חברתית - פתיחה, 40 דקות
תרגיל פתיחה של דימוי הרשת לקשרים החברתיים. עמידה על ההבדל העקרוני בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו בהקשר של יום הכיפורים.
2. מפייס את חברו - לימוד בחברותא, 50 דקות
לימוד מתוך מגוון טקסטים החושפים בפני הקבוצה את קשייו של מבקש הסליחה ושל מי שמתבקש לסלוח.
3. סליחה בין הורים לילדיהם - לימוד מונחה, 60 דקות
ניתוח המנהג הייחודי לערב יום הכיפורים, שלפיו ילדים מבקשים סליחה מהוריהם, וניסיון ליישם את מסקנות הלימוד בשנה כולה.

מהלך השיעור

1. רשת חברתית - פתיחה

זמן
45 דקות

חומרים
כדור צמר או חוט אחר
דפי מקורות

כל המשתתפים יושבים במעגל. אחד מהם מקבל את כדור הצמר לידי, כורך את קצהו סביב אצבעו, בוחר משתתף אחר, זורק אליו את כדור הצמר ומברך אותו לקראת השנה החדשה. המשתתף שקיבל את הכדור כורך גם הוא את החוט סביב אצבעו, זורק את הכדור למשתתף אחר, ומברך אותו. כך נזרק הכדור ממשתתף למשתתף עד שנוצרת רשת של חוטים המחברת בין חברי הקבוצה.

... עבירות שבין אדם למקום - יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עד שיִרְצֶה חבּרוֹ. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא, טז, ל) עבירות שבין אדם למקום - יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עד שיִרְצֶה את חבּרוֹ.
משנה, מסכת יומא, פרק ח, משנה ט

שאלות והנחיות לקבוצה

- אילו רגשות עורר בכם המשחק?
- מדוע אין יום הכיפורים מכפר על מצוות שבין אדם לחברו, עד שירצה את חברו?

למנחה

המפגש לקראת ראש השנה או יום הכיפורים מתקיים בקבוצה לקראת השנה השנייה של התוכנית. התרגיל פותח את נושא השיעור, אך גם מחדש את הקשרים בין המשתתפים לאחר חופשת הקיץ. רשת הקורים שנרקמת תוך כדי התרגיל, ממחישה במעט את מורכבותה של מערכת קשרים חברתית.

השיעור מתקדם בתהליך הדרגתי, מהנושא הכללי ועד למנהג. המשנה ממסכת יומא פותחת את התהליך ומעלה את ההקשר הרחב - הבהרת מעמדן של מצוות שבין אדם לחברו על ידי הזיקה שבינן לבין יום הכיפורים. כוחו של יום הכיפורים כיום המסוגל לכפר מצטמצם נוכח מצוות שבין אדם לחברו. כפרתו במקרה זה מותנית במעשה מקדים של פיוס הזולת.

השאלה מכוונת לבחון את המקור להבדל המהותי בין מצוות שבין אדם לחברו לבין מצוות שבין אדם למקום. מורכבותם של יחסים חברתיים מונעת מגורם חיצוני, ואפילו נשגב כיום הכיפורים, להשפיע עליהם ללא תהליך של הכנה.

לימוד המשנה נעשה בצמוד לתרגיל, ללא דיון, כדי לחבר בין חווית המשחק והמשנה. השיחה לאחר קריאת המשנה תתווך בין התרגיל והרגשות שחוו המשתתפים בשעה שביצעו אותו, לבין התכנים שעלו מן המשנה.

2. מפייע את חברו - לימוד בחברותא

זמן
45 דקות

חומרים
דפי מקורות

המשנה ממסכת יומא מלמדת שעלינו לפייס חבר שפגענו בו, כדי שנוכל ליהנות מכוחו המכפר של יום הכיפורים. עורך התלמוד היה מודע לקושי המהותי הקיים בתהליך הפיוס, ולכן הוא מספר סיפורים המתארים ניסיונות לבקש סליחה. בלימוד בחברותא נעסוק בחלק מן הסיפורים שמביא

התלמוד, ובמקורות נוספים. נתחלק לזוגות או שלישיות. כל חברותא תקבל מקור או שני מקורות ללימוד.

רב היה מקריא את הפרשה לפני רבי.
נכנס ובא רבי חייא - חזר לראש.
נכנס בר קפרא - חזר לראש.
בא רבי שמעון ברבי - חזר לראש.
בא רבי חנינא בר חמא - אמר: כל זה אחזור ואלך?! לא חזר.
הקפיד רבי חנינא.
הלך רב אליו שלוש עשרה ערבי יום הכיפורים - ולא התפייס.
וכיצד עשה כך? והרי אמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מחילה מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים? - רב שונה.
ורבי חנינא איך עשה כן, והרי אמר רבא: כל המעביר על מידותיו, מעבירין לו על כל פשעיו? - אלא, רבי חנינא, הראו לו בחלומו שתולים את רב על דקל, וידוע שכל מי שתלו אותו בדקל, נעשה ראש.
אמר: למד מכאן, שהוא צריך להיות מנהיג, ולא התפייס כדי שיוכרח ללכת וללמד תורה בבבל.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א

רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי. עייל אתא רבי חייא - הדר לרישא. עייל בר קפרא - הדר לרישא. אתא רבי שמעון ברבי - הדר לרישא. אתא רבי חנינא (בר) חמא- אמר: כולי האי נהדר וניזיל? לא הדר. איקפיד רבי חנינא. אזל רב לגביה תליסר מעלי יומי דכפורי - לא איפייס. והיכי עביד הכי? והאמר רבי יוסי בר חנינא: כל המבקש ממו מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים? - רב שאני. - ורבי חנינא היכי עביד הכי? והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו - מעבירין לו על כל פשעיו! - אלא, רבי חנינא, חלמא חזי ליה לרב דזקפוהו בדיקלא, וגמירי דכל דזקפוהו בדיקלא, רישא הוי. אמר: שמע מינה בעי למעבד רשותא, ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל.
תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א-ב

ואם יקשה בעיניו להתבייש עם חברו פנים אל פנים, יוכל לעשות על ידי שליח או על ידי כתב. כי באמת הכתיבה היא סימנא טבא (סימן טוב) לכל הדבר הקשה לְדַבֵּר מפני הבושה, יכתוב ידו ולא יראו פניו עם שכנגדו.
וישראל קדושים הם, והם רחמנים, ובודאי שבבוא אחיו הישראלי לשאול ממנו מחילה, לא יהיה המוחל אכזרי, ותכף יתרצה למחול לו מחילה גמורה, כדי שלא יענש בסיבתו.

רבי אליעזר פאפו, 'פלא יועץ', דפוס יעקב הלוי ויוסף ענבי, קושטא תקפ"ד (1824), תשובה, עמ' רסג

רבי אליעזר פאפו

נולד ככל הנראה בשנת תק"ל (1770) בסרייבו שבבוסניה, שהייתה אז חלק מן האימפריה העות'מאנית. כיהן עד למותו כרבה של הקהילה הספרדית של סיליסטרה בבולגריה. נפטר בשנת תקפ"ח (1828). כבר בגיל צעיר עסק בפרשנות ובפולפול בתלמוד וחיבר ספרים על כך. נודע בספרו 'פלא יועץ', אחד מספרי המוסר המפורסמים והנפוצים ביותר.

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז.
מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו,
והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה,
והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה.
הזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר.
אמר לו: שלום עליך רבי!
ולא החזיר לו.

אמר לו: ריקא, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך?
אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.

כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי!

אמר לו: איני מוחל לך, עד שתלך לאומן שעשאני, ואמור לו: כמה מכוער כלי זה שעשית.

היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו.

יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי!

אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי?

אמרו לו: לזה שמטייל אחרך.

אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל.

אמרו לו: מפני מה?

אמר להם: כך וכך עשה לי.

אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא.

אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז,

ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס, לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כ, עמ' א-ב

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה. נודמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי! ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי! אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחרך. אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כ, עמ' א-ב

רב היה לו דבר על טבח (שוחט) אחד.

לא בא לפניו.

בערב יום כיפור אמר הוא: אלך אני לפייס אותו.

פגש אותו רב הונא.

אמר לו: להיכן הולך אדוני?

אמר לו: לפייס את פלוני.

אמר רב הונא: הולך אבא להרוג אדם.

הלך ובא אליו.

היה יושב ומבקע ראש, הרים את עיניו וראה אותו.

אמר לו: אבא, אתה? לך! אין לי דבר איתך.

באותו זמן, שהיה בוקע את הראש, נשמטה עצם, הכתה אותו בצווארו והרגתו.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א

רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא. לא אתא לקמיה. במעלי יומא דכפורי אמר איהו: איזיל אנא לפיוסי ליה. פגע ביה רב הונא. אמר ליה: להיכא קא אזיל מר? אמר ליה: לפיוסי לפלניא. אמר: אזיל אבא למיקטל נפשא. אזל וקם עילויה. הוה יתיב וקא פלי רישא, דלי עיניה וחזייה. אמר ליה: אבא, את? זיל! לית לי מילתא בהדך. בהדי דקא, פלי רישא אישתמיט גרמא, ומחיייה בקועיה וקטליה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פז עמוד א

גם כוחו של חכם שפורטה לא נעלם ממורנו ורבנו ראש אר"ץ (ארם צובא) רבה. פעם אחת שאל אותו חכם רפאל, שיבאר לו דיבור של רבנו תם, ותיכף הבין מורנו את שיעור קומתו ודמות דיוקנו ואופן מחשבתו. הפציר בו כמה פעמים שיקבל עליו מינוי - ולא קיבל.

ואף על פי שאוהבים היו, היתה פעם אחת כעין קפידה ביניהם. כנסייה גדולה לשם שמיים נתכנסה בבית מורנו, למחות על פירצה שנפרצה בבית הספר החדש שייסדה חברת 'כל ישראל חברים'. נשאו ונתנו בדבר כל החכמים, והוסכם להם שימחו על כבוד השם יתברך ועל כבוד תורתו שנתחלל, וכתבו את הכרוז "פשוֹר הָרָם קוֹלְךָ" וחתמו עליו שלושים ושניים חכמים. וביקש עטרת ראשנו את חכם רפאל שיימנה אף הוא עימהם ויחתום על הכרוז, ולא הסכים. אמר: אני אינני חכם הקהל. לא כך דרשו חכמים את הפסוק "פִּי הַעֶשֶׂק יְהוֹלֵל חָכְם וַיֵּאָדָּר אֶת לֵב מִתְנָה", העסק שמתעסק החכם בצרכי ציבור מהולל את חוכמתו ומאבד אותה. חכם רפאל שפורטה, שאהב את עטרת ראשנו אהבת נפש, לא ביקש אלא להשתמט בדברי רבותינו, ולא עלתה על דעתו חלילה דבר אחר, אבל למורנו היתה כעין תרעומת. סבור היה שאליו נתכוונו הדברים של חכם רפאל. הוא, עטרת ראשנו, שנודע בנערותו לגדול שבשקדנים והיה בקי בחדרי תורה, כיוון שנעשה ראש אר"ץ רבה, הוכרח לבטל זמן תורתו לעמול עם הציבור, שהיה צריך לישב עם הוועד הרוחני ועם הוועד הגשמי, ולבקר בתלמודי התורה, ולבחון התלמידים, ולסמוך האברכים בסמכא דרבנן, ולאשר פסקי הדין החשובים, ולמנות הדיינים, ולפקח עסקי חברת אחיעזר ואחיסמך, וחברת ביקור חולים, ולפייס המושל, ולערוב לקונסולים על בן הקהילה שסרח, ולהוכיח הקהל, ועוד ועוד, כללו של דבר נתמעטה עונתו לתורה. וכל ימיו היה כואב ודואב על זה. וכמה נתקנא בחכמים שיושבים על התורה ועל העבודה ועוסקים בחיבורים שלהם. הוא שמע דברי חכם רפאל על העושק שמהולל חכם, והקפיד. נפלט מפיו: וכי חכם רפאל יודע אם בן בנו לא ייזקק לאותו דבר, והלא גלגל חוזר הוא בעולם. וסיים: חכם רפאל, חכם לחאלו, כלומר חכם לעצמו. תיכף הרגיש חכם רפאל בדבר, ופייס אותו בכל מיני פיוסים שבעולם. ואף שמורנו ורבנו לא התכוון לדבר, היה בנו של חכם רפאל, חכם חייא שפורטה, רגיל לומר: פְּנִי, רָאוּ כְּמָה גְדוּלֵים דְּבְרֵי חֲכָמִים שֶׁאִמְרוּ הֲוֵי זְהִיר בְּגַחְלָתָן שֶׁלֹּא תִפְנֶה שְׁנִישִׁיכְתָּן נְשִׁיכְתָּן שׁוֹעֵל וְעִקִּיצְתָּן עִקִּיצַת עֶקְרָב, שמחמת קפידה זו של עטרת ראשנו נתגלגל הדבר שבני, האדון יעקב שפורטה, או כפי שהוא מכנה את עצמו - מסייה ז'ק סְפוֹרְט, עזב את בית המדרש והלך ללמוד בחברת 'כל ישראל חברים', ולא היתה תורתו אומנותו, וסוף שנעשה בנו בכורו גזבר בבית המסחר של פרנקו את פיג'וטו.

הרב חיים סבתו, 'אמת מארץ תצמח', ידיעות אחרונות, ישראל, 2001, עמ' 31-32

הרב חיים סבתו

נולד בקהיר בשנת תשי"ב (1952) למשפחה שמקורה בחלב שבסוריה. עלה לארץ עם משפחתו וגר בירושלים. ממיסדי ישיבת ההסדר 'ברכת משה' במעלה אדומים וסופר. 'אמת מארץ תצמח' הוא ספרו הראשון.

שאלות והנחיות לקבוצה

- אילו חסמים מקשים על בקשת סליחה?
- אילו חסמים אינם מאפשרים לסלוח למי שמבקש סליחה?

למנחה

בחברותא מוצעים חמישה טקסטים שונים לבחירה. הטקסטים שונים זה מזה בסגנונם ובמקורם, אך המשותף להם הוא תהליך בקשת הסליחה.

כל אחד מן הקטעים יכול היה להילמד באריכות. המטרה המרכזית של הלימוד היא חשיפת המורכבות של תהליך הסליחה, הרגשות המעורבים בו וחלקם של שני הצדדים בתהליך.

מזכיר חלק מן הקשיים העולים מן המקורות, המעכבים את הפוגע מלבקש סליחה, ואת הנפגע מלסלוח: פערים של השקפה, מעמד, השכלה ויכולת כלכלית, ייחוס מוטעה של

מניעים, רמת אחריות שונה כלפי התהליך, חוסר נכונות של כל צד להכיר בחלקו ובאחריותו, הקושי בסליחה עצמית כשלב מקדים, רף ציפיות גבוה שאינו מותאם למציאות, חילופי מקומות ותפקידים בין הפוגע לנפגע.
בשיעור כדאי להרחיב את הדיון סביב הקשיים המשמעותיים לקבוצה.

אסיף

הטקסטים שלמדנו עוסקים במערכת היחסים הנוצרת בין מבקש הסליחה לבין זה הצריך לסלוח, ובקושי של כל אחד מן הצדדים לקיים את חלקו בתהליך.

שאלות והנחיות לקבוצה

- אילו קשיים הכרוכים בתהליך בקשת הסליחה ראיתם במקורות השונים?
- במקומו של מי הייתם מעדיפים להיות, של מבקש הסליחה או של הסולח?

למנחה

באמצעות השאלה הראשונה תוכלו לאסוף מהלומדים את תובנותיהם מן הלימוד. יהיה מעניין לעמוד על תובנות דומות, העולות מתוך טקסטים שונים.

באמצעות הזדהות עם הדמויות המופיעות בטקסטים תיצור השאלה השנייה חיבור אישי של הלומדים לנושא. החיבור הוא הכנה לחלק הבא של השיעור, העוסק ביחסי הורים ילדים, שעליו להיות קשור לפן האישי.

3. סליחה בין הורים לילדים - לימוד מונחה

זמן
60 דקות

חומרים
דפי מקורות

לאחר שעסקנו בתהליך בקשת הסליחה במערכות חברתיות, ננסה לבחון את התהליך ביחסים שבין הורים לילדים.

כל אדם ינשק ידי אביו ואמו בערב יום הכיפורים, לעת ערב, קודם שילך לבית הכנסת, ויבקש מהם מחילה. ודבר זה הוא חיוב גדול על כל אדם, ומי שאינו עושה כן, נקרא חוטא ומזלזל בכבוד אביו ואמו. שאם בין אדם לחבירו חייבו חז"ל לבקש מחילה קודם יום הכיפורים, כל שכן מאביו ואמו, שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום. ואם הבן שוטה ולא ביקש, הם יתנו לו מחילה, שיאמרו בפיהם: אנכי מוחל לבני פלוני על כל מה שחטא לי מחילה גמורה.

רבי יוסף חיים, 'בן איש חי' - הלכות, מרכז הספר, ירושלים תרצ"ב (1902), שנה ראשונה, פרשת וילך, סעיף ו, אותיות ה-ו

רבי יוסף חיים

נולד בבגדד בשנת תקצ"ד (1834), מגדולי הפוסקים האחרונים בקהילות הספרדיות, דרשן ופייטן. הנהיג את קהילת בבל ללא תואר רשמי במשך 50 שנה, עד לפטירתו בשנת תרצ"ד (1904). פסיקתו הייחודית בהלכה מבוססת על הקבלה. כתב מעל ל-50 ספרים בתחומים שונים: שו"תים, הלכה, קבלה, דרשות ועוד. ספר ההלכה הידוע ביותר שלו, 'בן איש חי', שונה מרוב ספרי ההלכה, המשמרים את המבנה של השלחן ערוך. ההלכות השונות מובאות בו בקבוצות נושאים הקשורים לפרשיות השבוע.

שאלות והנחיות לקבוצה

- במה שונה בקשת סליחה מההורים מבקשת סליחה מתבר?
- האם קשה לסלוח לבנך או לבתך? כיצד תתמודדו עם קושי זה?
- מהיכן נובעת היכולת של הורה לסלוח לבנו או לבתו, גם אם לא ביקשו סליחה?

למנחה

המנהג שמביא ה'בן איש חי' מעביר את תהליך הסליחה לזירה ייחודית ומוכרת - המשפחה. אין ספק שמקור המנהג נעוץ במשנה האומרת שיום הכיפורים אינו מכפר על עבירות שבין אדם לחברו, עד שיפייס את חברו. מבחינה זו אין בקשת סליחה מהורים שונה מבקשת סליחה מחבר. אולם המנהג המדגיש את בקשת סליחה של ילדים מהוריהם, ייחודי הוא. מניסוח המנהג על ידי ה'בן איש חי' עולים שלושה מרכיבים, המייחדים את בקשת הסליחה מההורים:

הזמן - בקשת הסליחה מההורים נעשית בזמן מוגדר, בשונה מבקשת הסליחה מחברים. בחירת נקודת המעבר בין יום חול לבין יום הכיפורים, על האווירה המיוחדת לשעה זו, מעניקה לבקשת הסליחה נופך ייחודי.

המקום - בקשת הסליחה מההורים מתקיימת בתוך הבית, לאחר הסעודה המפסקת, בנוכחות כל המשפחה. בקשת הסליחה בין חברים יכולה להתקיים בכל מקום.

החיוב - המנהג יוצר סיטואציה מחייבת, ואילו המשנה רק מזהירה, שאם אדם לא יפייס את חברו, יום הכיפורים לא יפעל את פעולתו המכפרת.

הזמן, המקום ורמת החיוב הגבוהה מעידים על חשיבותו של התהליך, כמו גם על הקושי המובנה בו.

המשפט האחרון בדברי ה'בן איש חי' פונה להורים ומציב גם לפניהם דרישה גבוהה – לסלוח, גם אם לא ביקשו מהם סליחה. נראה כי הדרישה לסלוח מבוססת על שתי הנחות: האחת – שיש להורים יכולת שאינה קיימת במערכות יחסים אחרות, והשנייה – שיחסי הורים ילדים אינם יכולים להתקיים בלי סליחתם של ההורים.

בחלק האחרון של השיעור נתייחס למשפט האחרון בדברי ה'בן איש חי' וננסה להבין מהיכן הוא שואב את ביטחונו ביכולתם הייחודית של הורים לסלוח.

ואומר "כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו" (דברים, כח, ט), בדרכי שמים. מה דרכי שמים רחום ורחמן על הרשעים ומקבלן בתשובה, כך אתם תהיו רחמנים זה על זה.

דבר אחר: מה דרכי שמים חנון, נותן מתנות חנם ליודעין אותו ולשאין יודעין אותו, כך אתם תנו מתנות זה לזה.

דבר אחר: מה דרכי שמים ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכין פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות.

דבר אחר: מה דרכי שמים רב חסד, מטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים כלפי טובה לעשותה יותר מן הרעה.

אליהו רבה, פרשה כד, דיבור המתחיל: בזמן שאדם מכבד

היום הרת עולם.

היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם.

אם כבנים, אם כעבדים.

אם כבנים,

רחמנו כרחם אב על בנים.

אם כעבדים,

עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו. קדוש.

פיוט קדום, תפילת מוסף לראש השנה

שאלות והנחיות לקבוצה

- על פי שני המקורות, ממי אנחנו למדים את מידת הרחמים?
- כיצד נהפוך את המנהג למסורת במשפחתנו?

למנחה

את שני המקורות האחרונים קוראים ברצף, ורק לאחר מכן דנים בשאלות, מכיוון שהן עולות רק כאשר המקורות עומדים זה לצד זה.

שני המקורות מציינים דגם למידת הרחמים, מדרש אליהו רבא מעמיד את הדגם האלוהי לרחמים, ואילו הפיוט מתוך תפילת המוסף של ראש השנה מעמיד את האב כמייצג את בעל הרחמים. מתוך הפיוט 'היום הרת עולם' אפשר ללמוד שההורים משמשים דגם להתנהגות על פי מידת הרחמים אפילו עבור אלוהים. ההשוואה בין שני מקורות אלה יכולה ללמד שמידת הרחמים מובנית ביחס ההורים לילדיהם. ולכן הסליחה בערב יום הכיפורים היא טבעית ויכולה להתקיים, גם אם אין הילדים מבקשים סליחה.

סיכום

המנהג מלמד על האפשרות הנפתחת בערב יום הכיפורים בכל שנה בפני הורים וילדים לפתוח דף חדש. החובה המוטלת על הילד לבקש סליחה, מחד גיסא, ויכולתו של ההורה לסלוח בכל מקרה, מאידך גיסא, יוצרים תשתית ייחודית, הבנויה על מידת הרחמים שיש בה אמון ביכולת להתקדם.

רשת חברתית

... עבירות שבין אדם למקום - יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עד שיִרְצֶה חבּרוֹ.
את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה:
"מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא, טז, ל)
עבירות שבין אדם למקום - יום הכּפּוּרִים מכּפּר,
עבירות שבין אדם לחבירו - אין יום הכּפּוּרִים מכּפּר, עד שיִרְצֶה את חבּרוֹ.
משנה, מסכת יומא, פרק ח, משנה ט

מפייס את חברו

רב היה מקריא את הפרשה לפני רבי.
נכנס ובא רבי חייא - חזר לראש.
נכנס בר קפרא - חזר לראש.
בא רבי שמעון ברבי - חזר לראש.
בא רבי חנינא בר חמא - אמר: כל זה אחזור ואלך?! לא חזר.
הקפיד רבי חנינא.
הלך רב אליו שלוש עשרה ערבי יום הכיפורים - ולא התפייס.
וכיצד עשה כך? והרי אמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מחילה מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים? - רב שונה.
ורבי חנינא איך עשה כן, והרי אמר רבא: כל המעביר על מידותיו, מעבירין לו על כל פשעיו? - אלא, רבי חנינא, הראו לו בחלומו שתולים את רב על דקל, וידוע שכל מי שתלו אותו בדקל, נעשה ראש.
אמר: למד מכאן, שהוא צריך להיות מנהיג, ולא התפייס כדי שיוכרח ללכת וללמד תורה בבבל.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א

רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי. עייל אתא רבי חייא - הדר לרישא. עייל בר קפרא - הדר לרישא. אתא רבי שמעון ברבי - הדר לרישא. אתא רבי חנינא (בר) חמא- אמר: כולי האי נהדר וניזיל? לא הדר. איקפיד רבי חנינא. אזל רב לגביה תליסר מעלי יומי דכפורי - לא איפייס. והיכי עביד הכי? והאמר רבי יוסי בר חנינא: כל המבקש מטו מחבירו, אל יבקש ממנו יותר משלוש פעמים? - רב שאני. - ורבי חנינא היכי עביד הכי? והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו - מעבירין לו על כל פשעיו! - אלא, רבי חנינא, חלמא חזי ליה לרב דזקפיהו בדיקלא, וגמירי דכל דזקפיהו בדיקלא, רישא הוי. אמר: שמע מינה בעי למעבד רשותא, ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל.
תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א-ב

ואם יקשה בעיניו להתבייש עם חברו פנים אל פנים, יוכל לעשות על ידי שליח או על ידי כתב. כי באמת הכתיבה היא סימנא טבא (סימן טוב) לכל הדבר הקשה לְדַבֵּר מפני הבושה, יכתוב ידו ולא יראו פניו עם שכנגדו.
וישראל קדושים הם, והם רחמנים, ובודאי שבבוא אחיו הישראלי לשאול ממנו מחילה, לא יהיה המוחל אכזרי, ותכף יתרצה למחול לו מחילה גמורה, כדי שלא יענש בסיבתו.

רבי אליעזר פאפו, 'פלא יועץ', דפוס יעקב הלוי ויוסף ענבי, קושטא תקפ"ד (1824), תשובה, עמ' רסג

רבי אליעזר פאפו
נולד ככל הנראה בשנת תק"ל (1770) בסרייבו שבבוסניה, שהייתה אז חלק מן האימפריה העות'מאנית. כיהן עד למותו כרבה של הקהילה הספרדית של סיליסטרה בבולגריה. נפטר בשנת תקפ"ח (1828). כבר בגיל צעיר עסק בפרשנות ובפלפול בתלמוד וחבר ספרים על כך. נודע בספרו 'פלא יועץ', אחד מספרי המוסר המפורסמים והנפוצים ביותר.

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארוז.
מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה.
הזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר.
אמר לו: שלום עליך רבי!
ולא החזיר לו.
אמר לו: ריקא, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך?
אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.
כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי!

אמר לו: איני מוחל לך, עד שתלך לאומן שעשאני, ואמור לו: כמה מכוער כלי זה שעשית.

היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו.

יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי!

אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי?

אמרו לו: לזה שמטייל אחרך.

אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל.

אמרו לו: מפני מה?

אמר להם: כך וכך עשה לי.

אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא.

אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז,

ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס, לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כ, עמ' א-ב

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי! ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי! אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי, מורי מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחרך. אמר להם: אם זה רבי - אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כ, עמ' א-ב

רב היה לו דבר על טבח (שוחט) אחד.

לא בא לפניו.

בערב יום כיפור אמר הוא: אלך אני לפייס אותו.

פגש אותו רב הונא.

אמר לו: להיכן הולך אדוני?

אמר לו: לפייס את פלוני.

אמר רב הונא: הולך אבא להרוג אדם.

הלך ובא אליו.

היה יושב ומבקע ראש, הרים את עיניו וראה אותו.

אמר לו: אבא, אתה? לך! אין לי דבר איתך.

באותו זמן, שהיה בוקע את הראש, נשמטה עצם, הכתה אותו בצווארו והרגתו.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פז, עמ' א

רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא. לא אתא לקמיה. במעלי יומא דכפורי אמר איהו: איזיל אנא לפייסי ליה. פגע ביה רב הונא. אמר ליה: להיכא קא אזיל מר? אמר ליה: לפייסי לפלניא. אמר: אזיל אבא למיקטל נפשא. אזל וקם עילויה. הוה יתיב וקא פלי רישא, דלי עיניה וחזייה. אמר ליה: אבא, את? זיל! לית לי מילתא בהדך. בהדי דקא, פלי רישא אישתמיט גרמא, ומחיייה בקועיה וקטליה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פז עמוד א

גם כוחו של חכם שפורטה לא נעלם ממורנו ורבנו ראש אר"ץ (ארם צובא) רבה. פעם אחת שאל אותו חכם רפאל, שיבאר לו דיבור של רבנו תם, ותיכף הבין מורנו את שיעור קומתו ודמות דיוקנו ואופן מחשבתו. הפציר בו כמה פעמים שיקבל עליו מינוי - ולא קיבל.

ואף על פי שאוהבים היו, היתה פעם אחת כעין קפידה ביניהם. כנסייה גדולה לשם שמיים נתכנסה בבית מורנו, למחות על פירצה שנפרצה בבית הספר החדש שייסדה חברת 'כל ישראל חברים'. נשאו ונתנו בדבר כל החכמים, והוסכם להם שימחו על כבוד השם יתברך ועל כבוד תורתו שנתחלל, וכתבו את הכרוז "כשופר הָרָם קוֹלְךָ" וחתמו עליו שלושים ושניים חכמים. וביקש עטרת ראשנו את חכם רפאל שיימנה אף הוא עימהם ויחתום על הכרוז, ולא הסכים. אמר: אני אינני חכם הקהל. לא כך דרשו חכמים את הפסוק "פִּי הַעֶשֶׂק יְהוֹלֵל חָכֵם וַיֵּאבֵד אֶת לֵב מִתְנַה", העסק שמתעסק החכם בצרכי ציבור מהולל את חוכמתו ומאבד אותה. חכם רפאל שפורטה, שאהב את עטרת ראשנו אהבת נפש, לא ביקש אלא להשתמט בדברי רבותינו, ולא עלתה על דעתו חלילה דבר אחר, אבל למורנו היתה כעין תרעומת. סבור היה שאליו נתכוונו הדברים של חכם רפאל. הוא, עטרת ראשנו, שנודע בנערותו לגדול שבשקדנים והיה בקי בחדרי תורה, כיוון שנעשה ראש אר"ץ רבה, הוכרח לבטל זמן תורתו לעמול עם הציבור, שהיה צריך לישיב עם הוועד הרוחני ועם הוועד הגשמי, ולבקר בתלמודי התורה, ולבחון התלמידים, ולסמוך האברכים בסמכא דרבנן, ולאשר פסקי הדין החשובים, ולמנות הדיינים, ולפקח עסקי חברת אחיעזר ואחיסמך, וחברת ביקור חולים, ולפייס המושל, ולערוב לקונסולים על בן הקהילה שסרח, ולהוכיח הקהל, ועוד ועוד, כללו של דבר נתמעטה עונתו לתורה. וכל ימיו היה כואב ודואב על זה. וכמה נתקנא בחכמים שיושבים על התורה ועל העבודה ועוסקים בחיבורים שלהם. הוא שמע דברי חכם רפאל על העושק שמהולל חכם, והקפיד. נפלט מפיו: וכי חכם רפאל יודע אם בן בנו לא ייזקק לאותו דבר, והלא גלגל חוזר הוא בעולם. וסיים: חכם רפאל, חכם לחאלו, כלומר חכם לעצמו. תיכף הרגיש חכם רפאל בדבר, ופייס אותו בכל מיני פיוסים שבעולם. ואף שמורנו ורבנו לא התכוון לדבר, היה בנו של חכם רפאל, חכם חייא שפורטה, רגיל לומר: פְּנִי, רְאוּ כִּמָּה גְדוּלִים דְּבָרֵי חֲכָמִים שֶׁאִמְרוּ הָיוּ זֵהִיר בְּגַחְלִתָן שְׁלֹא תִפְּנֶה שְׁנִשְׁכַּחְתֶּן נְשִׁיכַת שׁוּעַל וְעִקְצִתָן עִקְצַת עֶקְרָב, שמחמת קפידה זו של עטרת ראשנו נתגלגל הדבר שבני, האדון יעקב שפורטה, או כפי שהוא מכנה את עצמו - מסייה ז'ק סְפוֹרֵט, עזב את בית המדרש והלך ללמוד בחברת 'כל ישראל חברים', ולא היתה תורתו אומנותו, וסוף שנעשה בנו בכורו גזבר בבית המסחר של פרנקו את פיג'וטו.

הרב חיים סבתו, 'אמת מארץ תצמח', ידיעות אחרונות, ישראל, 2001, עמ' 31-32

הרב חיים סבתו

נולד בקהיר בשנת תשי"ב (1952) למשפחה שמקורה בחלב שבסוריה. עלה לארץ עם משפחתו וגר בירושלים. ממייסדי ישיבת ההסדר 'ברכת משה' במעלה אדומים וסופר. 'אמת מארץ תצמח' הוא ספרו הראשון.

- אילו חסמים מקשים על בקשת סליחה?
- אילו חסמים אינם מאפשרים לסלוח למי שמבקש סליחה?

סליחה בין הורים לילדים

כל אדם ינשק ידי אביו ואמו בערב יום הכיפורים, לעת ערב, קודם שילך לבית הכנסת, ויבקש מהם מחילה. ודבר זה הוא חיוב גדול על כל אדם, ומי שאינו עושה כן, נקרא חוטא ומזלזל בכבוד אביו ואמו. שאם בין אדם לחבירו תייבנו חז"ל לבקש מחילה קודם יום הכיפורים, כל שכן מאביו ואמו, שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום. ואם הבן שוטה ולא ביקש, הם יתנו לו מחילה, שיאמרו בפיהם: אנכי מוחל לבני פלוני על כל מה שחטא לי מחילה גמורה.

רבי יוסף חיים, 'בן איש חי' - הלכות, מרכז הספר, ירושלים תרצ"ב (1902), שנה ראשונה, פרשת וילך, סעיף ו, אותיות ה-ו

רבי יוסף חיים

נולד בבגדד בשנת תקצ"ד (1834), מגדולי הפוסקים האחרונים בקהילות הספרדיות, דרשן ופייטן. הנהיג את קהילת בבל ללא תואר רשמי במשך 50 שנה, עד לפטירתו בשנת תרצ"ד (1904). פסיקתו הייחודית בהלכה מבוססת על הקבלה. כתב מעל ל-50 ספרים בתחומים שונים: שו"תים, הלכה, קבלה, דרשות ועוד. ספר ההלכה הידוע ביותר שלו, 'בן איש חי', שונה מרוב ספרי ההלכה, המשמרים את המבנה של ה'שלחן ערוך'. ההלכות השונות מובאות בו בקבוצות נושאים הקשורים לפרשיות השבוע.

ואומר "כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו" (דברים, כח, ט), בדרכי שמים. מה דרכי שמים רחום ורחמן על הרשעים ומקבלן בתשובה, כך אתם תהיו רחמנים זה על זה.

דבר אחר: מה דרכי שמים חנון, נותן מתנות חנם ליודעין אותו ולשאין יודעין אותו, כך אתם תנו מתנות זה לזה.

דבר אחר: מה דרכי שמים ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים ומקבלן בתשובה, כך תהיו אתם מאריכין פנים זה לזה לטובה, ואל תהיו מאריכין פנים זה לזה לפורענות.

דבר אחר: מה דרכי שמים רב חסד, מטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים כלפי טובה לעשותה יותר מן הרעה.

אליהו רבה, פרשה כד, דיבור המתחיל: בזמן שאדם מכבד

היום הרת עולם.

היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם.

אם כבנים, אם כעבדים.

אם כבנים,

רחמנו כרחם אב על בנים.

אם כעבדים,

עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו. קדוש.

פיוט קדום, תפילת מוסף לראש השנה